

Дмитро ШЕВЧЕНКО

КРИМ: ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ АВТОНОМІЇ ДЛЯ СТАЛОГО МАЙБУТНЬОГО

Дмитро Шевченко

LL.M.

Український Вільний Університет, Мюнхен, Німеччина

<https://orcid.org/0009-0000-3728-7250>

kanzler@ufu-muenchen.de

Анотація

Анексія Криму у 2014 році ознаменувала поворотний момент у європейському безпековому порядку та суттєво сприяла війні, що триває в Україні сьогодні. У цій статті розглядаються європейські моделі автономії та врегулювання внутрішніх конфліктів, які можуть слугувати потенційними рамками для реінтеграції та стабілізації Криму. Аналізуючи успішні кейси, такі як Південний Тіроль в Італії, Аландські острови у Фінляндії, Північна Ірландія та Північна Македонія, дослідження окреслює ключові механізми управління конфліктами: захист мовних та культурних прав, децентралізація та автономія, демілітаризація та роль міжнародних гарантій. У статті також наголошується на важливості участі громадянського суспільства та порівняльних підходів, висвітлюючи як ефективні, так і проблемні випадки, включаючи Косово. Запропонований «пакт про багатонаціональну автономію» для Криму поєднує європейський досвід з міжнародними безпековими механізмами, спрямованими на створення сталої формули миру. Цей підхід підкреслює, що майбутнє Криму має визначатися не односторонніми рішеннями, а інклюзивними інституціями, які сприяють довгостроковому співіснуванню та стабільності.

Ключові слова

Крим, вирішення конфлікту, Південний Тіроль, Аландські острови, Північна Ірландія, автономія, права меншин, демілітаризація, Європейська безпека, миротворення

CRIMEA: EUROPEAN AUTONOMY MODELS FOR A SUSTAINABLE FUTURE

Dmytro Shevchenko

LL.M.

Ukrainian Free University, Munich, Germany

Abstract

The annexation of Crimea in 2014 marked a turning point in the European security order and has significantly contributed to the ongoing war in Ukraine. This article examines European models of conflict resolution that may serve as potential frameworks for Crimea's reintegration and stabilization. By analyzing successful cases such as South Tyrol in Italy, the Åland Islands in Finland, Northern Ireland, and North Macedonia, the study outlines key mechanisms of conflict management: protection of linguistic and cultural rights, decentralization and autonomy, demilitarization, and

the role of international guarantees. The article also emphasizes the importance of civil society participation and comparative approaches, highlighting both effective and problematic cases, including Kosovo. The proposed “multiethnic autonomy pact” for Crimea combines European lessons with international security mechanisms, aiming to establish a sustainable peace formula. This approach underlines that the future of Crimea should not be determined by unilateral decisions, but by inclusive institutions that foster long-term coexistence and stability.

Keywords: *Crimea, conflict resolution, South Tyrol, Åland Islands, Northern Ireland, autonomy, minority rights, demilitarization, European security, peacebuilding*

1. Вступ

Анексія Криму у 2014 році стала переломним моментом для архітектури міжнародної безпеки та призвела до масштабної війни в Україні. Питання статусу півострова — ключове для відновлення стабільності в Європі. Для його розв’язання недостатньо лише юридичного підходу; потрібна комплексна політико-правова, соціальна й культурна модель, яка забезпечить баланс між територіальною цілісністю України, правами місцевого населення та гарантіями міжнародної безпеки.

Окремо слід враховувати фактор Російської Федерації, яка з часів розпаду СРСР послідовно реалізовувала стратегію відновлення контролю над Кримом. Цей контроль мотивований не лише геополітичними та військовими інтересами, а й символічними — пов’язаними з міфологізованим «хрещенням Русі» у Херсонесі. Ігнорування цього чинника знижує аналітичну цінність будь-якої моделі врегулювання.

Сьогодні, коли Україна продовжує боротьбу за свою територіальну цілісність, важливо шукати моделі, які можуть забезпечити стабільне майбутнє для Криму після деокупації. Європейський досвід врегулювання конфліктів пропонує цінні уроки, які можуть бути адаптовані до кримського контексту, враховуючи його багатонаціональний характер і історичні особливості.

Метою цієї статті є аналіз європейських моделей автономії та врегулювання конфліктів, які можуть слугувати основою для майбутньої реінтеграції Криму.

2. Етнодемографічна ситуація

Крим має складну етнополітичну структуру: російська більшість, кримські татари як корінний народ, українська громада та інші меншини. Так, за даними перепису населення 2001 року, етнічний склад населення Криму був таким:

- росіяни — 58,3%
- українці — 24,4%
- кримські татари — 12,1%
- інші національності — 5,2%

Ці дані свідчать про значну присутність українців та кримських татар на півострові, але статистично засвідчує переважну більшість етнічних росіян. Після

анексії Криму Росією в 2014 році, за даними незаконного перепису населення, етнічний склад змінився:

- росіяни — 73%
- кримські татари — 14,1%
- українці — 8,2%
- інші національності — 4,7%

У цьому контексті варто зазначити цікавий дуалізм меншин: і українці, і кримські татари в Криму водночас перебувають у позиції меншин щодо домінуючої російської групи. Це створює унікальну конфігурацію, яка відрізняє кримський кейс від більшості європейських моделей автономії і вимагає особливої уваги до механізмів представництва.

У 2020–2021 роках Росія здійснила черговий перепис населення на окупованих територіях, включаючи Крим. За офіційними даними, під моніторинг потрапило лише 83% кримчан, що свідчить про можливі неточності у статистичних даних. Незважаючи на це, незалежні експерти та організації продовжують моніторинг демографічних змін у Криму. Зокрема, за даними досліджень, спостерігається тенденція до зменшення частки українців серед населення півострова, що може свідчити про процеси зросійщення та асиміляції, а також репресій проти кримських татар і українців.

Станом на 2024 рік, за даними українських досліджень, у Криму значно знизилася частка українців і кримських татар серед населення. Це пов'язано з політикою окупаційної влади, спрямованою на зміну етнічного складу півострова.

Також критично важливо врахувати, що за роки незалежності Україна провела лише один повноцінний перепис населення (2001). Відсутність оновлених українських даних ускладнює аналіз етнодемографічної динаміки та дозволяє Росії нав'язувати власні, політично мотивовані статистики.

У 2021 році Верховна Рада України ухвалила Закон «Про корінні народи України»¹, який визнає кримських татар, караїмів та кримчаків корінними народами України. Цей закон спрямований на захист їхніх прав та культурної ідентичності. На міжнародному рівні, зокрема в рамках ООН, питання прав корінних народів, включаючи кримських татар, активно обговорюється. Представники кримськотатарського народу брали участь у роботі комісії з розроблення Декларації ООН про права корінних народів, що свідчить про визнання їхнього статусу на міжнародній арені.

Якою негативною не була б правова оцінка штучних демографічних перетворень у окупованому Криму, після відновлення українського контролю фактична етнодемографічна ситуація на півострові може призвести до міжетнічних

¹ Закон України № 1616-IX від 1 липня 2021 року «Про корінні народи України». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>

конфліктів, якщо не буде створено дієвих механізмів автономії, представництва та міжкультурного діалогу. Як зазначав колишній Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин Макс ван дер Стул, “захист прав меншин і водночас інтеграція їх у суспільство більшості — головний виклик для демократій”².

3. Європейські уроки для Криму

Після завершення Другої світової війни Європа опинилася перед величезними викликами відновлення після гуманітарної катастрофи та масштабних руйнувань. Континент зазнав не лише демографічних втрат, а й значних територіальних і міжетнічних проблем, що з’явилися внаслідок змін кордонів, масових переселень та політичних домовленостей на геополітичному рівні. Хоча багато конфліктів було врегульовано формально — через міжнародні угоди, державні договори та нове розмежування повноважень — внутрішня стабілізація в регіонах залишалася серйозним викликом — ситуація, яка умовно з певною мірою кореляції моделюється і на нинішню війну Росії проти України та фактично всієї Європи.

В результаті цього, у другій половині 20 століття у Європі з’явився широкий спектр моделей автономії та спеціального самоврядування, які дозволяли враховувати права національних меншин, захищати культурну ідентичність та сприяти політичній стабільності. Різні формати автономій, що застосовувалися у Південному Тіролі, Аландських островах, Північній Ірландії, Північній Македонії та інших регіонах, мали різний рівень делегування повноважень, фінансових ресурсів та правових гарантій, проте всі вони з більшою або меншою мірою ефективності демонструють досвід мирного врегулювання міжетнічних та територіальних суперечок.

Багато з цих моделей можуть бути корисними для аналізу та адаптації до кримського кейсу, де питання мовних і культурних прав, децентралізації, автономії та міжнародних гарантій є ключовими для забезпечення тривалого миру та стабільності. Вивчення європейського досвіду дозволяє сформувати системний підхід до майбутньої реінтеграції Криму, враховуючи як потреби місцевих громад, так і міжнародні стандарти. Саме на цих уроках базується подальший аналіз конкретних механізмів, які можуть забезпечити захист прав різних етнічних спільнот півострова та знизити ризики міжетнічних конфліктів.

Разом із тим варто підкреслити методологічний недолік: дослідження моделей автономії у відриві від поведінки Кремля створює ілюзію, ніби врегулювання є питанням лише внутрішньої політики. Насправді ж головною загрозою для будь-якої автономії Криму є саме стратегія Росії, спрямована на використання «заморожених конфліктів» як інструменту впливу на сусідні держави.

² Max van der Stoep, Address to the OSCE Permanent Council, 1997.

4. Практичні інструменти

1. Забезпечення мовних і культурних прав

У Південному Тіролі Італія гарантувала німецькомовній спільноті рівноправність, офіційне використання мови та окрему освітню систему. Це стало основою тривалого миру³. Подібні моделі застосовувались і в Північній Македонії, де албанська мова отримала статус офіційної в регіонах компактного проживання. Для Криму це означає можливість офіційного багатомов'я (українська, кримськотатарська та російська), окремих культурних інституцій і гарантованих квот у сфері освіти та ЗМІ.

2. Децентралізація та автономія

Європейський досвід доводить: гнучка автономія з чітким розподілом компетенцій знижує ризик конфлікту. У Південному Тіролі існує пропорційне представництво у державних структурах за мовним принципом. В Аландських островах автономія супроводжується широкими фінансовими правами, що дозволяє уникнути економічної дискримінації. Для Криму можна адаптувати модель подвійних гарантій — з боку Києва та міжнародних організацій (Рада Європи, ОБСЄ).

3. Демілітаризація

Аландські острови — приклад, де демілітаризація перетворила потенційно конфліктний регіон на зону стабільності. Для Чорноморського регіону можливий спеціальний міжнародний договір, що передбачатиме обмеження військової присутності та розміщення спільної миротворчої місії під егідою ОБСЄ або ООН⁴.

4. Міжнародні гарантії та участь громадянського суспільства

Європейські конфлікти свідчать, що стабільність неможлива без зовнішніх гарантій. Белфастська угода в Північній Ірландії включала не лише домовленості між Лондоном і Дубліном, а й активну участь громадянського суспільства, яке стало “сторожем миру”⁵. Важливо, щоб кримські громади також брали участь у виробленні майбутньої моделі, а не були лише об'єктами політики.

5. Порівняльний аналіз та практичні інструменти

Не всі моделі Європи повністю відповідають кримському контексту. Косово демонструє ризики, коли міжнародні гарантії не супроводжуються ефективною інтеграцією, що веде до тривалих конфліктів. Водночас Південний Тіроль і Аландські острови є показовими прикладами “конституціоналізованого миру”

³ Peterlini, Oskar. *The Structure of the State: An Instrument of Peace?* Prokopp & Hechensteiner, 2012.

⁴ Jansson, Erkki. *The Demilitarization of the Åland Islands*. Åbo Akademi University Press, 2001.

⁵ Bew, Paul; Gibbon, Peter; Patterson, Henry. *Northern Ireland, 1921–2001: Political Forces and Social Classes*. Serif, 2002.

(constitutional peace), де стабільність досягалася через гнучкі, але юридично захищені механізми⁶.

Для Криму може бути створений “мультиетнічний пакт автономії” з такими інструментами:

- мовні квоти в адміністрації та освіті;
- фінансова децентралізація з гарантіями прозорого розподілу;
- міжнародні механізми контролю (наприклад, щорічний моніторинг Ради Європи);
- поступова демілітаризація з можливістю створення нейтральної зони в Чорному морі;
- інституалізація ролі громадянського суспільства (консультативні ради національних спільнот).

Як зазначає Олівер Річмонд, “мир — це не лише відсутність війни, а й процес постійного узгодження інтересів у межах інституцій”⁷. Тому майбутнє Криму залежатиме не від одноразового політичного рішення, а від створення стійких структур співжиття.

Кейс Південного Тіролю

Південний Тіроль, автономний регіон на півночі Італії з німецькомовною більшістю, є класичним прикладом успішної етнотериторіальної автономії. Після Другої світової війни цей регіон залишився частиною Італії, що викликало напруження між німецькомовними мешканцями та італійською державою. Вирішення конфлікту полягало у створенні моделі подвійної автономії: поєднання ширшої політичної самостійності з економічними преференціями та пропорційним представництвом у місцевих органах влади. Ця система забезпечила захист мови та культури меншини, розвиток освітніх і культурних інституцій та стабільний політичний діалог. Порівняно з Кримом, Південний Тіроль демонструє важливість формального правового закріплення автономії, пропорційного представництва та механізмів фінансової самостійності, які дозволяють знизити міжетнічну напруженість та запобігти конфліктам у довгостроковій перспективі.

Кейс Аландських островів

Аландські острови, автономний архіпелаг Фінляндії, є прикладом демілітаризованого та мовно-культурно автономного регіону. Після конфлікту між Фінляндією та Швецією 1920-х років острови отримали особливий статус: шведська мова стала офіційною, а територія залишилася демілітаризованою під міжнародним наглядом Ліги Націй. Успіх моделі Аландських островів поясню-

⁶ Woelk, Jens. “South Tyrol’s Special Status within the Italian Constitution.” *European Diversity and Autonomy Papers*, 2008.

⁷ Richmond, Oliver P. *Peace in International Relations*. Routledge, 2008.

ється поєднанням автономії у законодавчій і фінансовій сферах із гарантіями безпеки та нейтральності, що забезпечує стабільність. Для Криму цей кейс є цінним прикладом того, як демілітаризація і міжнародні гарантії можуть знизити напруженість у регіоні з високим стратегічним значенням і багатонаціональним населенням, особливо в умовах історичних суперечок та військової присутності сторонніх держав.

Кейс Північної Ірландії

Північна Ірландія демонструє комплексну модель врегулювання міжетнічного конфлікту через політичну угоду та активну участь громадянського суспільства. Белфастська угода (1998) закріпила пропорційне представництво у парламенті, поділ повноважень між Лондоном і місцевим урядом, а також роль зовнішніх гарантії (Ірландія, Великобританія, ООН). Важливим компонентом стало включення громадських організацій та структур для миротворчої діяльності. Порівняно з Кримом, цей кейс демонструє необхідність комплексного підходу, який поєднує правові, політичні та соціальні механізми, забезпечує участь місцевих громад і міжнародний нагляд для підтримки стабільності.

Косово та Західні Балкани

Косово та інші регіони Західних Балкан демонструють приклад складного процесу самовизначення меншини у межах державних утворень. Після конфлікту у 1990-х роках косовські албанці здобули автономію під міжнародним наглядом, включно з забезпеченням права на офіційну мову, місцеве самоврядування та участь у державних інститутах Сербії. Попри формальні гарантії, регіон лишався вразливим до політичної нестабільності та етнічних напружень. Для Криму цей кейс підкреслює важливість поєднання автономії з міжнародними механізмами контролю та активної участі всіх етнічних груп у прийнятті рішень, щоб уникнути повторення конфліктної динаміки.

Північна Македонія

У Північній Македонії угода Охридського формату (2001) забезпечила права албанської меншини, включно з офіційним використанням мови в регіонах компактного проживання, пропорційним представництвом у державних органах і участю у бюджетному процесі. Ця модель демонструє ефективність гнучкої автономії, яка враховує потреби меншини та створює механізми взаємного контролю між етнічними групами. Порівняно з Кримом, досвід Північної Македонії показує, що поєднання мовних, політичних і фінансових прав може стати основою для мирного співіснування етнічно різноманітного населення, знижуючи ризики нових конфліктів.

При цьому слід враховувати, що формально російське законодавство також гарантує багатомовність у Криму. Проте ці гарантії залишаються декларативними: російська влада використовує їх як інструмент легітимізації окупації, одночасно згортаючи реальні права української та кримськотатарської громад.

Зведена таблиця європейських моделей автономії

Реґіон	Тип автономії	Політичне представництво	Мовні та культурні права	Фінансова автономія	Демілітаризація	Міжнародні гарантії	Основні уроки для Криму
Південний Тіроль (Італія)	Лінгвістично-культурна автономія	Пропорційне представництво за мовою	Німецька мова офіційна, окремі школи	Обмежена фінансова автономія	Ні	Часткові, через ЄС та Італію	Захист меншини та тривалий мир
Аландські острови (Фінляндія)	Територіальна автономія	Власний парламент	Шведська мова офіційна	Широкі фінансові права	Так	Міжнародна демілітаризація	Стабільність та економічна самостійність
Північна Ірландія	Політичний консенсус	Квоти для національних груп	Двомовність (англійська/ірландська)	Обмежена	Ні	Міжнародні гарантії, участь громадян	Важливість громадянського суспільства
Північна Македонія	Національна автономія	Пропорційне представництво етнічних груп	Албанська офіційна у регіонах	Часткова	Ні	Міжнародна підтримка	Інтеграція меншин у державні структури
Косово	Примусова автономія	Представництво меншин	Мови меншин офіційні	Обмежена	Ні	Міжнародне адміністрування	Ризики нестабільності при відсутності консенсусу
Каталонія (Іспанія)	Територіальна автономія	Власний парламент	Каталонська мова офіційна	Значна фінансова автономія	Ні	Обмежені	Підтримка культурної ідентичності, економічна самостійність
Сардинія (Італія)	Автономія з особливим статусом	Власний регіональний парламент	Італійська та сардинська мови	Часткова	Ні	Через Італію	Культурна автономія, обмежений контроль над економікою

6. Висновки

Європейський досвід показує, що навіть складні міжетнічні та територіальні конфлікти можуть бути врегульовані через поєднання автономії, захисту культурних та мовних прав, а також міжнародних гарантій. Для Криму ключовим є адаптування перевірених моделей, таких як Південний Тіроль (Італія) та Аландські острови (Фінляндія), з урахуванням елементів Белфастської угоди (Північна Ірландія), що забезпечують мирне співіснування етнічних груп та включення громадянського суспільства у процеси прийняття рішень. Поєднання цих підходів формує унікальну «кримську формулу миру», здатну стати частиною ширшої системи європейської безпеки.

Основою моделі має стати конституційно закріплена автономія, яка забезпечує місцевий парламент та уряд із пропорційним представництвом усіх етнічних спільнот Криму: українців, росіян і кримських татар. Пропорційне представництво гарантує, що жодна група не домінує в ухваленні ключових рішень щодо бюджету, освіти, культури та природних ресурсів. За прикладом Південного Тіролю можна впровадити механізми квот для меншини, що дозволяють запобігти маргіналізації кримських татар, які на рівні ООН визнані корінним народом півострова.

Модель передбачає офіційний статус трьох мов: української, кримськотатарської та російської. Це включає право на використання мов у документах, освіті, засобах масової інформації та культурних інституціях. Для кримських татар створюються національні школи, медіа-центри та культурні фонди, що гарантують збереження і розвиток їхньої ідентичності. Цей підхід заснований на досвіді Південного Тіролю та Північної Македонії, де мовні права стали запорукою тривалого миру. Формально цей елемент автономії нині юридично закріплений у тимчасово окупованому Криму, втім відсутня його ефективна, а не показна практична реалізація.

Фінансова самостійність передбачає автономний бюджет із частиною податкових надходжень від стратегічно важливих секторів — туризму, портів, енергетики. Кошти використовуються на соціальні програми, розвиток інфраструктури та підтримку культурних ініціатив. Як у Аландських островах, така модель мінімізує економічну залежність від центрального уряду та знижує ризик конфліктів через нерівність.

Демілітаризований статус півострова у перехідний період дозволяє зменшити напруженість і створює передумови для довіри між спільнотами. Розміщення українських та міжнародних миротворчих сил під егідою ОБСЄ або ООН забезпечує безпеку громадян, контроль за дотриманням прав та нейтральний моніторинг конфліктних ситуацій. Демілітаризація Аландських островів демонструє ефективність цього підходу для стабілізації регіону.

Стабільність автономії неможлива без зовнішніх гарантій та активної участі місцевих громад. Міжнародні організації — ООН, Рада Європи, ОБСЄ — контролюють дотримання прав меншин і механізми самоврядування. Громадські ради кримських спільнот стають «сторожами миру», забезпечуючи постійний діалог, моніторинг реалізації прав та включення громадян у процеси прийняття рішень. Цей аспект адаптований із Белфастської угоди, де громадянське суспільство відіграє ключову роль у підтримці довгострокового миру.

Інтеграція цих компонентів — політичної автономії, мовно-культурних прав, фінансової самостійності, демілітаризації та міжнародних гарантій — створює багаторівневу, гнучку систему самоврядування. Порівняльний аналіз свідчить: у Південному Тіролі автономія забезпечила мир протягом десятиліть; Аландські острови стабілізували регіон через демілітаризацію; Белфастська угода — через активну участь громадян та міжнародних гарантій. Для Криму поєднання цих елементів дозволяє знизити ризик нових конфліктів, сприяє економічній стабільності, соціальній згуртованості та інтеграції в європейську систему безпеки.

Ключовим доповненням до європейських моделей має стати чітке розуміння ролі Російської Федерації як фактора дестабілізації. Без зовнішнього стримування російського втручання навіть найбільш інклюзивні та збалансовані інституційні механізми ризикують залишитися неефективними. Тому кримська формула миру повинна інтегрувати одночасно внутрішні автономні механізми та зовнішні гарантії безпеки.

У контексті Криму важливо враховувати дуалізм меншин: як українці, так і кримські татари є меншинами в окупованому регіоні, що вимагає більшого акценту на їхніх правах і захисті від домінування російської більшості. Це підкреслює необхідність комплексного підходу, який враховує історичні та культурні особливості всіх груп населення.

References

- Bew, P., Gibbon, P., & Patterson, H. (2002). *Northern Ireland, 1921–2001: Political forces and social classes*. Serif.
- Jansson, E. (2001). *The demilitarization of the Åland Islands*. Åbo Akademi University Press.
- Peterlini, O. (2012). *The structure of the state: An instrument of peace?* Prokopp & Hechensteiner.
- Richmond, O. P. (2008). *Peace in international relations*. Routledge.
- Van der Stoep, M. (1997). Address to the OSCE Permanent Council. OSCE.
- Woelk, J. (2008). South Tyrol's special status within the Italian constitution. *European Diversity and Autonomy Papers*.
- Zakon Ukrainy № 1616-IX від 1 липня 2021 року "Pro korinni narody Ukrainy" [Law of Ukraine No. 1616-IX dated July 1, 2021 "On indigenous peoples of Ukraine"]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> [in Ukrainian]